

Przedsiębiorczość pozarolnicza mieszkańców wsi województwa podlaskiego w latach 2004-2006

Wprowadzenie

Według stosowanej w Polsce klasyfikacji, obszar wiejski (wieś) to terytorium pozostające poza granicami administracyjnymi miast [5, s. 23]. Określając obszary wiejskie na podstawie podziału terytorialnego kraju TERYT, przyjmuje się, że zajmują one 93,2%, powierzchni Polski, a zamieszkuje na nich 38,6% ludności całego kraju [2, s. 44]. Obszary wiejskie charakteryzuje znaczny stopień zróżnicowania.

W. Michna dzieli je na trzy megaregiony [3, s. 52]. Megaregion I obejmuje południowe województwa Polski: małopolskie, podkarpackie, świętokrzyskie i śląskie. Jest to region o dominacji bardzo małych gospodarstw rolnych oraz oczekiwaniach ludności wiejskiej na pozarolnicze zatrudnienie. Makroregion II to obszar o dominacji wielkoobszarowych gospodarstw rolnych, powstałych głównie w wyniku prywatyzacji państwowych gospodarstw rolnych. Obejmuje on następujące województwa: warmińsko-mazurskie, pomorskie, zachodniopomorskie, opolskie, lubuskie i dolnośląskie. Pozostałe województwa, położone w środkowej i wschodniej części Polski (kujawsko-pomorskie, lubelskie, łódzkie, mazowieckie, podlaskie i wielkopolskie) tworzą megaregion III. Dominują tu średniorolne gospodarstwa, charakteryzujące się słabym tempem zmian, ale posiadającym najwyższy odsetek gospodarstw wytwarzających produkty na rynek.

Każdy z przedstawionych megaregionów posiada swoją specyfikę. Wszystkie jednak odczuwają określone problemy rozwoju społeczno-gospodarczego: te związane z rolnictwem oraz te dotyczące wszystkich mieszkańców obszarów wiejskich.

Rozwój różnych form przedsiębiorczości na wsi należy traktować jako niezbędny warunek poprawy sytuacji dochodowej, a w konsekwencji także poziomu życia mieszkańców obszarów wiejskich.

Niniejsze opracowanie ma na celu przedstawienie zmian, jakie dokonały się w działalności pozarolniczej na obszarach wiejskich województwa podlaskiego w latach 2004-2006. Województwo podlaskie, jak wyżej wspomniano, zaliczane jest do megaregionu III. Znajduje się w części wydzielonego obszaru, który określa się mianem subregionu c. Obejmuje on województwa wschodnie i charakteryzuje się najniższym poziomem kultury rolnej i stopniem technizacji rolnictwa.

Główne cechy obszarów wiejskich województwa podlaskiego

Obszary wiejskie województwa podlaskiego zamieszkuje 41% ludności całego województwa i na przestrzeni ostatnich lat rejestrowany jest spadek tej liczby oraz starzenie się tej populacji [9, s. 6]. Na 100 osób w wieku produkcyjnym przypada 80 w wieku nieprodukcyjnym. Jest to w skali całego kraju wskaźnik najmniej korzystny [6, tab. 26]. Również najmniej korzystny wskaźnik dotyczy odsetka ludności w wieku produkcyjnym (56%, średnio w kraju – 60%). W grupie osób w wieku produkcyjnym ponad 35% osób znajduje się w wieku niemobilnym (powyżej 45 lat), co wpływa na ograniczoną przedsiębiorczość tych ludzi i trudności ze zmianą zawodu. Sytuację demograficzną pogarsza ujemny przyrost naturalny, szczególnie wysoki na obszarach wiejskich (tab. 1).

Tabela 1. Przyrost naturalny ludności w 2004 r.

Województwo	Przyrost naturalny na 1000 ludności		
	ogółem	miasto	wieś
1. Dolnośląskie	-1,2	-1,7	-0,1
2. Kujawsko-pomorskie	0,5	-0,4	1,9
3. Lubelskie	-0,9	0,9	-2,5
4. Lubuskie	0,9	0,8	1,1
5. Łódzkie	-3,1	-3,2	-2,9
6. Małopolskie	1,2	0,0	2,2
7. Mazowieckie	-0,6	-0,3	-1,0
8. Opolskie	-0,9	-0,5	-1,4
9. Podkarpackie	1,2	1,4	1,1
10. Podlaskie	-0,9	0,7	-3,1
11. Pomorskie	2,1	0,6	5,1
12. Śląskie	-1,2	-1,3	-0,6
13. Świętokrzyskie	-1,6	-0,9	-2,2
14. Warmińsko-mazurskie	1,6	0,8	2,6
15. Wielkopolskie	0,9	0,0	2,0
16. Zachodniopomorskie	0,4	-0,3	2,0
Średnio w kraju	-0,2	-0,5	0,3

Źródło: [7, tab. 7 (54)].

Województwo podlaskie pod tym względem zajmuje ostatnie miejsce w kraju. Ważnym wskaźnikiem informującym o żywotności obszaru jest stosunek w populacji osób w wieku powyżej 64 lat do grupy poniżej 15 roku życia. Wysokie wartości tego wskaźnika potwierdzają tezę o starzeniu się populacji ludności danego obszaru. W województwie podlaskim w 2005 r. wskaźnik przyjmuje najwyższą wartość w skali całego kraju – 102,5, co oznacza, że na 100 osób w wieku do 15 lat przypadało tu 102,5 osób w wieku powyżej 64 lat [2, s. 55-56].

Niski stopień zurbanizowania województwa podlaskiego – 61 osób/1 km² (w kraju średnio 124 osoby) nie sprzyja rozwojowi infrastruktury a ta, jak wiadomo, jest jednym z zasadniczych czynników rozwoju przedsiębiorczości.

Pod względem liczby podmiotów gospodarczych zarejestrowanych w systemie REGON, przypadających na 10 tys. Ludności, województwo zajmuje 14 miejsce w kraju. Analizując ogólną liczbę podmiotów gospodarczych sektora MSP w 2006 r., sytuacja nie przedstawia się korzystniej. W roku 2006 województwo podlaskie znajduje się pod tym względem na ostatnim miejscu w kraju.

Województwo podlaskie charakteryzuje też trudniejsza niż średnio w kraju sytuacja dochodowa – przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto stanowiło w 2004 r. 88% średniej krajowej.

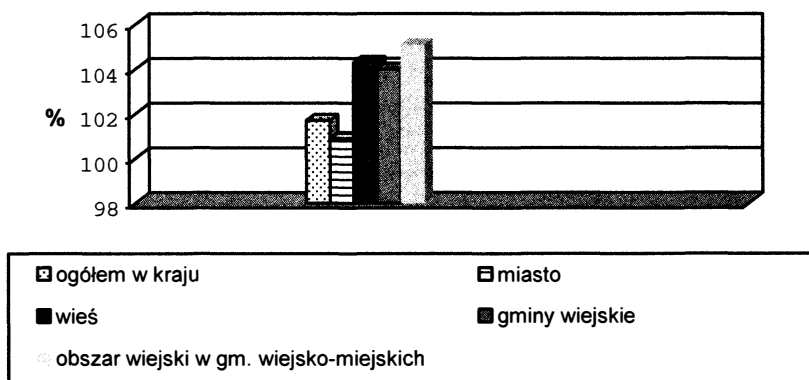
Te wszystkie cechy nie sprzyjają rozwojowi przedsiębiorczości. Świadczy o tym także fakt, że dynamika liczby osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą na obszarach wiejskich w analizowanym województwie w 2005 r. w porównaniu z 2000 r. była najniższa w skali całego kraju i wynosiła 104,8%.

Biorąc pod uwagę powyższe uwarunkowania, interesujących danych może dostarczyć analiza liczby i struktury podmiotów gospodarczych na podlaskiej wsi w pierwszych latach akcesji z UE (2004-2006). Należy przypuszczać, iż w tym okresie dokonał się rozwój przedsiębiorczości w aspekcie instytucjonalnym, chociażby wskutek finansowego wsparcia ze środków unijnych.

Zmiany w liczbie i strukturze podmiotów gospodarczych na podlaskiej wsi w latach 2004-2006

Pierwsze lata akcesji polskiej gospodarki z Unią Europejską charakteryzują się wzrostem liczby podmiotów gospodarczych w całym kraju, zarówno w mieście, jak i na wsi (rys. 1).

Rys. 1. Dynamika liczby podmiotów gospodarczych ogółem w Polsce w latach 2004-2006

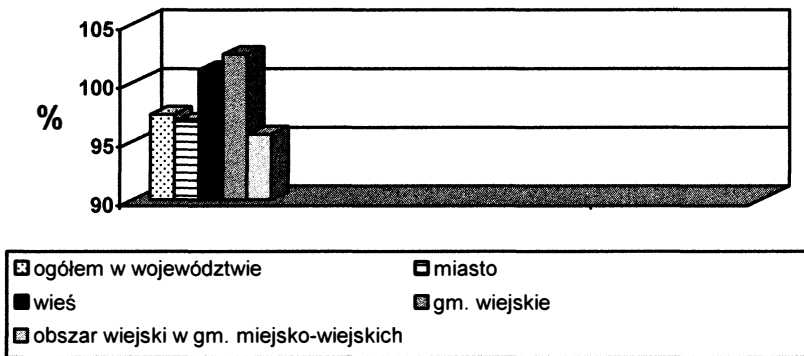

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS-u.

W porównaniu z miastem zdecydowanie wyższa dynamika dotyczy obszarów wiejskich obejmujących gminy wiejskie i tereny poza granicami miast w gminach wiejsko-miejskich. Można przypuszczać, iż powodem szybszej dynamiki podmiotów gospodarczych na wsi niż w mieście jest możliwość skorzystania przez mieszkańców wsi także z programów wspierania rozwoju obszarów wiejskich, określonych SPO „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich” oraz Planem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2004-2006.

Odmienne przedstawia się sytuacja w województwie podlaskim. W analizowanym okresie maleje liczba podmiotów gospodarczych w całym województwie (rys. 2). Spadek spowodowany jest zmniejszeniem się liczby przedsiębiorstw gospodarczych w miastach i na obszarach wiejskich w gminach wiejsko-miejskich.

Rys. 2. Dynamika liczby podmiotów gospodarczych w województwie podlaskim w latach 2004-2006

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Spadek liczby podmiotów gospodarczych w znacznej mierze może być związany z procesem akcesji Polski do UE i „uszczelnieniem” granicy wschodniej, która stała się granicą Unii Europejskiej. Znaczna część podmiotów gospodarczych, funkcjonująca w sekcji handel i naprawy, swoją działalność ukierunkowała na nabywców zza wschodniej granicy. Proces integracji spowodował natomiast konieczność wydawania wiz obcokrajowcom, a więc w konsekwencji także ograniczył ich przyjazdy.

Pomimo spadku, w dalszym ciągu najwięcej podmiotów funkcjonuje w sekcji handel i naprawy. Najwyższą dynamiką wzrostu w mieście charakteryzują się sekcje: edukacja, działalność usługowa oraz rolnictwo, łowiectwo i leśnictwo.

W przypadku obszarów wiejskich wzrost liczby podmiotów gospodarczych dotyczy większości sekcji klasyfikacji działalności (tab. 3).

Tabela 2. Podmioty gospodarki narodowej wg sekcji PKD w mieście województwa podlaskiego w latach 2004-2006

Sekcja PKD	Liczba podmiotów gospodarczych ogółem		Struktura podmiotów gosp. wg sekcji PKD [%]		Dynamika liczby podm. gosp. [%]
	2004	2006	2004	2006	
A. Rolnictwo, łowiectwo i leśnictwo	956	994	1,4	1,5	104,0
B. Rybactwo	15	11	0,0	0,0	73,3
C. Górnictwo	31	28	0,0	0,0	90,3
D. Przetwórstwo przemysłowe	5985	5668	8,7	8,5	94,7
E. Wytwarzanie i zaopatrywanie w energię	59	60	0,1	0,1	101,7
F. Budownictwo	6889	6525	10,0	9,8	94,7
G. Handel i naprawy	23277	21765	33,7	32,6	93,5
H. Hotele i restauracje	1536	1498	2,2	2,2	97,5
I. Transport, gosp. mag. łączność	5773	5464	8,4	8,2	94,6
J. Pośrednictwo finansowe	3208	3005	4,6	4,5	93,7
K. Obsługa nieruchomości, wynajem i usługi zw. z prowadzeniem dział. gosp.	9826	9828	14,2	14,7	100,1
L. Administracja publiczna i obrona narodowa	334	338	0,5	0,5	101,2
M. Edukacja	1599	1697	2,2	2,5	106,1
N. Ochrona zdrowia i pomoc społeczna	4531	4607	6,6	6,9	101,7
O. Działalność usługowa	5085	5321	7,4	8,0	104,6
Pozostałe	1	2	0,0	0,0	200,0
Ogółem	69105	66811	100,0	100,0	96,7

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Tabela 3. Podmioty gospodarki narodowej wg sekcji PKD na wsi województwa podlaskiego w latach 2004-2006

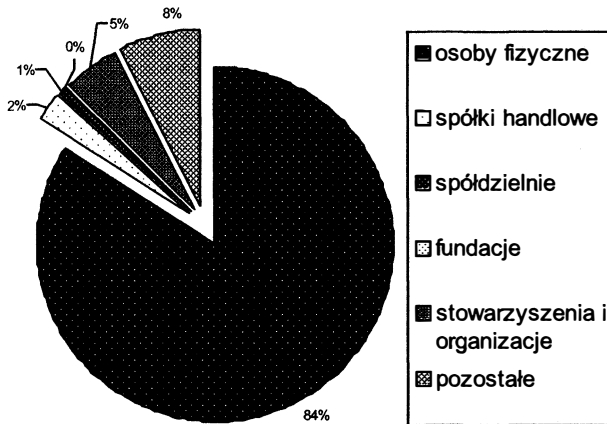
Sekcja PKD	Liczba podmiotów gospodarczych ogółem		Struktura podmiotów gosp. wg sekcji PKD [%]		Dynamika liczby podm. gosp. [%]
	2004	2006	2004	2006	
A. Rolnictwo, łowiectwo i leśnictwo	2861	2886	13,1	13,1	100,9
B. Rybactwo	9	11	0,0	0,0	122,2
C. Górnictwo	20	26	0,1	0,1	130,0
D. Przetwórstwo przemysłowe	2507	2396	11,5	10,8	95,6
E. Wytwarzanie i zaopatrywanie w energię	28	25	0,1	0,1	89,3
F. Budownictwo	2423	2528	11,1	11,4	103,9
G. Handel i naprawy	6119	5931	28,0	26,8	96,9
H. Hotele i restauracje	494	523	2,3	2,4	105,9
I. Transport, gosp. mag. łączność	1489	1425	6,8	6,4	95,7
J. Pośrednictwo finansowe	642	604	2,9	2,7	94,1
K. Obsługa nieruchomości, wynajem i usługi zw. z prowadzeniem dział. gosp.	1738	2008	7,9	9,1	115,5
L. Administracja publiczna i obrona narodowa	723	742	3,3	3,4	102,6
M. Edukacja	645	661	2,9	3,0	102,5
N. Ochrona zdrowia i pomoc społeczna	584	635	2,7	2,9	108,7
O. Działalność usługowa	1595	1719	7,3	7,8	107,8
Ogółem	21877	22120	100,0	100,0	101,1

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Najwyższą dynamiką charakteryzuje się sekcja górnictwo, obejmująca na obszarach wiejskich wydobywanie kopalin powierzchniowych: żwiru, piasku i torfu. W strukturze wszystkich jednostek gospodarczych sekcja ta stanowi jednak nieznaczny udział. Podobnie jest w przypadku rybactwa śródlądowego. Zwraca uwagę istotny wzrost jednostek gospodarczych zajmujących się obsługą nieruchomości, wynajmem i świadczeniem usług związanych z prowadzeniem działalności gospodarczej. To potwierdza tezę o większym zainteresowaniu prowadzeniem takiej działalności na wsi i występującym w związku z tym zapotrzebowaniem na tego typu usługi.

Na wsi województwa podlaskiego w całym analizowanym okresie sektor prywatny stanowi 95,2% wszystkich podmiotów zarejestrowanych w systemie REGON. Zdecydowanie dominują w nim przedsiębiorstwa osób fizycznych (rys. 3).

Rys. 3. Struktura podmiotów gospodarczych w sektorze prywatnym wg form organizacyjno-prawnych na wsi województwa podlaskiego w roku 2006

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

W latach 2004-2006 ta grupa jednostek gospodarczych charakteryzuje się jednak najniższą dynamiką. Liczba przedsiębiorstw wzrosła tu zaledwie o 2 (tab. 4). Istotny wzrost dokonał się w grupie spółek handlowych, także tych z udziałem kapitału zagranicznego. Mając na uwadze stosunkowo niewielkie zainteresowanie naszego społeczeństwa wiejskiego różnymi formami integracji, pozytywnie należy odnotować wzrost liczby podmiotów działających w formie spółdzielni. Nie jest to jednak wzrost zadowalający. Dodatkowo, mając na uwadze fakt, iż jedynie w województwie podlaskim i łódzkim nie złożono w ramach PROW żadnego wniosku o wsparcie grup producentów rolnych (w całym kraju wpłynęły 102 wnioski – najwięcej (23) w województwie wielkopolskim), stwierdzić należy, iż producenci rolni na Podlasiu charakteryzują się niskim stopniem integracji. Ma to niewątpliwie niekorzystny wpływ na ekonomiczno-organizacyjne warunki ich działalności.

Tabela 4. Liczba podmiotów gospodarczych w sektorze prywatnym wg form organizacyjno-prawnych na wsi woj. podlaskiego w latach 2004-2006

Wyszczególnienie	2004	2006	Dynamika [%]
Sektor prywatny ogółem	20835	21064	101,1
• osoby fizyczne	17724	17726	100,0
• spółki handlowe	457	515	112,7
w tym z kap. zagr.	62	67	108,1
• spółdzielnie	191	195	102,1
• fundacje	8	10	125,0
• stowarzyszenia i organizacje społeczne	964	1026	106,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Istotne zmiany dokonują się natomiast w grupie fundacji oraz stowarzyszeń i organizacji społecznych. Rolą tych podmiotów jest włączanie w podejmowane działania na rzecz wsi ludzi ze społeczności lokalnej [5, s. 174]. Istnienie tego typu organizacji może wpłynąć na uruchomienie presji opinii lokalnej w sprawie rozwiązywania lokalnych problemów, umożliwia kreowanie lokalnych przywódców i ułatwia ubieganie się o środki unijne.

Podsumowanie

Powyższa, wprawdzie znacznie uproszczona, analiza jednoznacznie wskazuje na szybszy wzrost w latach 2004-2006 liczby podmiotów gospodarczych na wsi niż w mieście. Niewątpliwie mają na to wpływ środki unijne kierowane na rozwój rolnictwa i obszarów wiejskich. Aby mogły być one w najwyższym stopniu wykorzystane, informacje o instrumentach wsparcia rolnictwa i obszarów wiejskich powinny sprawnie docierać do wszystkich zainteresowanych. Tymczasem badania PENTOR przeprowadzone w latach 2004-2006 pokazały, że przeważający odsetek badanych rolników i mieszkańców wsi jest słabo poinformowany o pomocy unijnej, co dziesiąty ankietowany nie posiada na jej temat żadnych informacji [4].

D. Czykier-Wierzba zwraca także uwagę na niskie wykorzystanie środków funduszy strukturalnych [1]. Powodem tego są między innymi skomplikowane regulacje prawne, którym małe gminy, nie mające możliwości zatrudnienia specjalistów, nie są w stanie sprostać. Ich wnioski przez to często są odrzucane. Dotkliwą barierą, szczególnie dla małych przedsiębiorców, jest zbyt długi okres, jaki upływa od momentu złożenia wniosku do jego rozpatrzenia. Możliwości finansowe małych przedsiębiorstw utrudniają proces oczekiwania na dotacje, który trwać może nawet pół roku. Sytuację pogarsza fakt, iż inwestycja musi być najpierw sfinansowana ze środków własnych lub kredytów.

J. Waloch zwraca uwagę na niedostateczną liczbę wyszkolonych osób wypełniających wnioski lub służących pomocą przy ich przygotowywaniu. Przez to w gminach czy firmach świadczących takie usługi przygotowaniem wniosków zajmują się często osoby przypadkowe [10]. Efektem działań jest najczęściej odrzucenie wniosku.

Analizując rozwój działalności w zależności od sekcji PKD, można przypuszczać, że środki unijne stosunkowo w niewielkim stopniu przyczyniły się w latach 2004-2006 do powstawania nowych przedsięwzięć w sekcji rolnictwo czy przetwórstwo przemysłowe na obszarach wiejskich. Postęp jest widoczny, ale znacznie mniejszy niż w sekcji budownictwo, działalność usługowa, obsługa nieruchomości czy też edukacja. Te rodzaje działalności pośrednio wiążą się jednak z działalnością rolniczą i przetwórczą. Na przykład konieczność modernizacji budynków inwentarskich zgodnie z wymogami unijnymi i środki przewidziane na ten cel w ramach SPO będą wpływały na powstawanie firm świadczących usługi budowlane.

Jednym z podstawowych czynników rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich jest poziom przedsiębiorczego wychowania ludności rolniczej i pozarolniczej zamieszkującej te obszary [8, s. 172]. Jest to proces niewątpliwie długotrwały, wielu mieszkańców wsi, przyzwyczajonych do funkcjonowania w gospodarce centralnie sterowanej, nie potrafi odnaleźć się w nowych uwarunkowaniach. Można jednak i należy stwarzać warunki, które umożliwiłyby ujawnienie się menedżerskich umiejętności ludności wiej-

skiej. Do nich zalicza się przede wszystkim różne formy kształcenia. Stąd też wzrost liczby podmiotów gospodarczych na wsi w sekcji edukacja należy ocenić pozytywnie.

Literatura

- [1] Czykier-Wierzba D., *Finansowanie z budżetu Unii Europejskiej polityki strukturalnej w Polsce w latach 2004-2006*, „Wieś i Rolnictwo” nr 4(133) 2006.
- [2] Charakterystyka obszarów wiejskich w 2005 roku. GUS, Urząd Statystyczny w Olsztynie, Olsztyn 2006.
- [3] Michna W., *Polityka rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich oraz jej regionalizacja*, IERiGŻ, Studia i monografie, z. 104, Warszawa 2001.
- [4] Opinie rolników na temat unijnej pomocy na rzecz rolnictwa i obszarów wiejskich (źródła wiedzy, zainteresowanie i oczekiwania), „Wieś i Rolnictwo” nr 4(133) 2006.
- [5] *Podstawy strategii zintegrowanego rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich w Polsce*, J. Wilkin (red.), Uniwersytet Warszawski, Wydział Nauk Ekonomicznych, Warszawa 2003.
- [6] Rocznik statystyczny rolnictwa i obszarów wiejskich, GUS, 2005.
- [7] Rocznik Statystyczny Województw, GUS, 2005.
- [8] Rotkiewicz W., Lewczuk A., *Przedsiębiorczość właścicieli gospodarstw rozwojowych w aspekcie zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich* [w:] Zeszyty Naukowe Akademii Rolniczej we Wrocławiu Nr 540, Rolnictwo LXXXVII, Wrocław 2006.
- [9] Strategia rozwoju województwa podlaskiego do roku 2010. Zarząd Województwa Podlaskiego, Białystok 2000.
- [10] Waloch J., *Fundusze niewykorzystane z winy urzędników i przedsiębiorców*, „Rzeczpospolita”, 2 grudnia 2005.